

FABÓ EDIT

A 19. SZÁZAD DALIÁS SZENT KIRÁLYA: SZENT LÁSZLÓ EMLÉKEZETE A *VASÁRNAPI UJSÁG* OLDALAIN

KIVONAT: Szent László a magyar történelem egyik legközismertebb uralkodója. A tanulmány a lovagkirály emlékezetének recepciótörténeti folyamatát kíséri végig a *Vasárnapi Ujság* oldalain a 19. század második felében. Az elemzés arra a kérdésre összpontosít, hogy miként jelenítették meg a nagy királyt abban a korban, amikor a modern társadalom világképe is formálódott. A hetilap egyébként is igyekezte megtámogatni az általában függetlenségpárti közvélemény életérzését, amelyben a történelmi tudat, a hősi idők emléke ápolta a hazaszeretetet, a hazafiságot. A szerkesztőség több szálon idézte fel Szent Lászlót olvasói számára: ízelítőt adott a róla kialakult hagyományból; népszerűsítette a történeti műveken alapuló irodalmi feldolgozásokat, amelyek átélhetőbbé tették az egykori király életét, cselekedeteit és küzdelmeit; bemutatta a művészeti alkotásokat, amelyek még inkább az idealizált eszmény felé tereltek a képzeletet; a tudomány eredményeinek ismertetésével pedig a történeti emlékezet valóság alapját erősítette és felhívta a figyelmet külhoni emlékekre. A folyóirat hűen közvetítette a nagy király emlékezetének alakulását, megjelenítésének módját.

KULCSSZAVAK: Szent László, lovagkirály, hősiesség, vitézség, hazaszeretet, romantika, férfikép

EDIT FABÓ

The valiant holy king of the 19th century: The memory of Saint László on the pages of the Vasárnapi Ujság

ABSTRACT: Saint László is one of the most well-known rulers in Hungarian history. The study traces the history of the reception of the memory of the knight-king in the *Vasárnapi Ujság* in the second half of the 19th century. The analysis focuses on the question of how the great king was portrayed in an era when the worldview of modern society was also being formed. The weekly newspaper also tried to encourage a sense of life in the generally pro-independence public, in which historical consciousness and the memory of heroic times nurtured patriotism. The editorial staff recalled Saint László for its readers on several fronts: they presented the tradition of his memory; they promoted literary works based on historical works, which made the life, deeds and struggles of the former king more tangible; they featured works of art, which further emphasised the idealised image; they strengthened the basis of historical memory by presenting the results of science; and they drew attention to memories abroad. The journal faithfully conveyed the evolution of the memory of the great king and the way in which it was presented.

KEYWORDS: Saint László, knight-king, heroism, bravery, patriotism, romance, male ideal

Szent István mellett a másik legközismertebb magyar történelmi uralkodó Szent László. I. László király élete és az őt övező csodás tettek bővelkedtek olyan motívumokban, amelyek a koronkénti újrafogalmazásokban, megjelenítésekben is örökzöldek maradtak. Így lehetett ez a 19. század második felében is, ezért a tanulmány az egyik legnépszerűbb hetilap, a *Vasárnapi Ujság* oldalairól tükröződő korabeli Szent László-emlékezetértelmezéseket mutatja be. Az újság több szempontból is tárgyalta a lovagkirályt, vagyis azt, hogy miként élt tovább a hagyományban, az irodalomban, a tudományban, a művészetben és

a nagyvilágban. Az elemzés arra a kérdésre összpontosít, hogy milyen módon jelenítették meg a nagy királyt abban a korban, amikor a modern társadalom világképe is formálódott.

Szent László örökségének tekintélyes szakirodalma van,¹ az alábbiakban csupán egyetlen – de annál szélesebb réteghez eljutó – forrás szűrőjén keresztül végzett recepciótörténeti áttekintés olvasható. A *Vasárnapi Ujság* tükrözte az általában függetlenségpárti közvélemény életérzését, amelyben a történelmi tudat, a hősi idők emléke ápolta a hazaszeretetet, a hazafiságot. „A nemzeti emlékezősekben látszólag a múlt megbecsülése, valójában a jelen önbecsülése és a jövő lehetősége a tét.”²

A Vasárnapi Ujság

A szabadságharc leverése után öt évvel, az önkényuralom idején 1854. március 5-én jelent meg a *Vasárnapi Ujság* első száma. A lapalapítók – a tulajdonos Heckenast Gusztáv és az illusztris szerzőgárdából a legismertebbeket említve Pákh Albert, Jókai Mór, Gyulai Pál – szándéka szerint az angol sajtómintát követve, egy olyan folyóiratot kívántak indítani, amely az újonnan felmerülő vagy addig csak egy szűkebb csoport számára érdekes ismereteket osztotta meg nagyközönséggel szórakoztatóan, közérthető stílusban azért, hogy az irodalmi művek, művészeti alkotások, tudományos felfedezések és találmányok mellett a korszerűnek tekintett eszmék, nézetek is minél szélesebb körben terjedhessenek. Mindezt a hazai viszonyokhoz mérten, színvonalas írásokkal és igényes képanyaggal valósították meg. A hetilap címét az egyik munkatárs, a polihisztor Brassai Sámueltól vették, akinek volt egy korábbi hasonló lapkezdeményezése. Az újság népszerű, sikeres kiadvány lett, csaknem hét évtizedig élt, 1921 decemberében adták ki az utolsó számot. A máig meghatározó akadémikus szakirodalom ítélete szerint: „Pákh és Jókai lapja a kor magyar valóságának volt hívebb tükre. Egy nemzet ellenál-

1 Lásd: Mezey 1980.; Magyar 1996.; Klaniczay 2000, 139–168.

2 Éles 2009, 89.

lását erősítette a műveltség nyújtotta eszközökkel. A bölcs derű, a higgadt, céljára ügyelő önmérséklet tartozott legfőbb fegyverei közé. Az abszolutizmus korának meggyötört magyarja hitet, erőt, életkedvet meríthetett a *Vasárnapi Újság* számaiból.”³

A Szent László-kultusz

19. századi keretei

Európa nagypolitikáját teljesen lekötötte hatalmi átrendeződés, amelyben csak egy kisebb szükségszerű közjáték volt az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc. A birodalmi törekvések mellett erősen megingott az egyház tekintélye és befolyása, különösen a belső harcokkal is terhelt katolikus klérus veszített vezető pozíciójából. A szabadságáért és függetlenségéért kiálló magyar nép a megtöretés keserű időszakában fokozottabban keresett menekvést, vigaszt és reményre jogosító fogódzót a történelmi példákban, legendákban, mondákban. Az egykor volt hősök közé tartozott Szent László, akinek 19. századi színrelépését történetírók és költők egyengették. A legendairódműveket elevenítette fel Virág Benedek 1808-ban (és később 1816-ban is) kiadott *Magyar századok*⁴ című történeti műve, később ezt követte Podhradczky József 1836-os munkája.⁵ A historikus kiadványok legközelebbi fordulatait töltötték meg érzelmetli drámaisággal az olyan költőnagyságok mint Vörösmarty Mihály (Cserhalom 1825, Szent László 1833, Cserhalom ez ... 1848, Honfi! Ha győztes apák ... 1847), Arany János (Szent László füve 1847, Szent László 1853) vagy Garay János (Cserhalom, Szent László 1847) még az 1820–1850-es években, és 1862-ben Remellay Gusztávtól⁶ is megjelent egy hosszabb történeti elbeszélés. A felsorolt művek közkezen forogtak.

3 Szabolcsi 1985, 453.

4 Virág 1808. Bővebben jelen kötetben lásd Nagy-L. István: *Szent László és kora a 19. század elejének magyar nyelvű történeti munkáiban.*

5 Podhradczky 1836.

6 Remellay 1862.

A *Vasárnapi Ujság* hasábjain is természetesen sűrűn feltűnt Szent László alakja a tetteiről szóló irodalmi feldolgozások és történeti események hivatkozásában. A lovagkirály emléke azonban áthangolódott a kor felfogására, hiszen a 19. század közepének uralkodó társadalomképében a keresztény elvek nyújtották a legkedvezőbb alapot a (keresztény) polgári átalakuláshoz. Ennek adott hangot Vass János a nemzet műveltségéről szóló értekezésében, amelyben utalt I. László király törvényeire.⁷ Ennek fényében lovagkirály erkölcsi szilárdsága volt az a leginkább hangsúlyozható vezérmotívum, amely teljesen illeszkedett az önnön emberi morális nemessége szerint és annak alapján boldoguló, fejlődő – önmagából építkező – polgár ideálképehez. Mindemellett Szent László emléke úgynevezett érzékeny, azaz áthallásos téma is volt az önkényuralom időszakában, ugyanis a „sorok közötti olvasásra” szoktatott kortársak párhuzamot vontak I. László elhúzódó megkoronázása és Ferenc József még meg nem történt magyar királlyá avatása között.

Az önkényuralom korában

A hetilapban lovagkirály első képi megjelenítése Jókai Mór 1858. február végi írásához társult, amely felidézte, hogy II. Orbán pápa 1095. március 1-i tanácskozás után döntött úgy, hogy hadvezéri dicsősége, lelki tisztasága és erős hitbéli meggyőződése miatt a magyar uralkodót kéri fel a Jeruzsálemért vívott szent háború vezetésére.⁸ (A történelmi eseményt még 1884-ben is felelevenítették a Budai Várszínház évadnyitó premierjén.⁹) Az 1858-as év Szent István-napi szerkesztőségi ünnepi írása emlékeztette olvasóit arra, hogy az államalapító királyt I. László iktatta a szentek közé, s csaknem minden templomban megtalálható a két szent király ábrázolása, mint ahogy azt az újságdoldal díszes fejléce is illusztrálta.¹⁰

7 Vass József: Nemzetünk műveltsége az Árpád királyok alatt. Második rész. *Vasárnapi Ujság*, 4. (1857) 34. sz. 343–345.

8 Jókai Mór: Szent László. *Vasárnapi Ujság*, 5. (1858) 9. sz. [97].

9 A budai várszínház megnyitása. *Vasárnapi Ujság*, 31. (1884) 41. sz. 660.

10 Szent István ünnepére. Szent István királynapiján. *Vasárnapi Ujság*, 5. (1858) 33. sz. 393.

1. kép. Szent Lászlót felkéri a keresztes hadjárat vezetésére 1095-ben, az illusztráció Jókai Mór írásához jelent meg, a kép forrása: *Vasárnapi Ujság*, 5. (1858) 9. sz. [97]., lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: MHC 2.960

Az abszolutizmus idején a felerősödő néprajzi hagyományok összegyűjtésére, feljegyzésére irányuló mozgalom nyomán egyre több figyelem fordult Erdélyre, az ott feltárára váró szokásokra, mondákra és természeti kincsekre. Mivel a Szent István Társulatban már nem mutatkozott annyi erő, hogy egy új keresztény szellemi áramlat élére álljon, ezért 1861-ben Szcitovszky János hercegprímás jóváhagyta a Szent László Társulat megalapítását, amely segítséget kívánt nyújtani a keleti részen élő magyar részek misszióinak, az anyagilag is meggyengült pápaságnak és a hazai katolicizmus megújulásának.

Többek között ennek jegyében járta az országot Rómer Flóris is, aki Ipolyi Arnoldhoz címzett nyílt – vagyis a nagyközönséget is beavató – fontos levélben adott tájékoztatást felderítő útjairól, ahol a templomokban fellelhető Szent

2. kép. Szent Lászlót mint az államalapítást megerősítő királyt Szent Istvánnal egyenrangú uralkodóként tartották számon (Szent István ünnepére), a kép forrása: *Vasárnapi Ujság*, 5. (1858) 33. sz. 393., lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: MHC 2.960

László-képekről is hírt adott, olykor impozáns illusztráció kíséretében.¹¹ A véleményi Szent László-freskók felfedezése lázba hozta tudós egyházi embereket:

„A többi tért sz. László és sz. Miklós foglalja el. Amaz az utolsónál fél fejvel magasabb – pedig úgy is majd embernyi nagyságúak az alakok.

Sz. László jobb oldalán törrel, balon hosszú egyenes karddal bir, jobbában két fokkal ellátott hosszú bárd. Feje meglepőleg hasonló a győri ezüst hermééhez, fel és hátra fésült szőke hajjal, két águ szakállal. Amint e sz. király, mint látszik akkorban convent-

¹¹ Rómer Flóris: Régészeti levelek Ipolyi Arnoldhoz. III. A hédervári kápolna Győrben. Síremlékek. Emlék-főliratok. *Vasárnapi Ujság*, 7. (1860) 52. sz. [629]–631.; Rómer Flóris: Elkésett régészeti levelek Ipolyi Arnoldhoz. *Vasárnapi Ujság*, 9. (1862) 17. sz. 198–199.

3. kép. A hédervári kápolnát díszítő üvegablakon Szent László-ábrázolása látható, melyet Wilfing József (1818–1878) festőművész készített 1860-ban, a kép forrása: *Vasárnapi Ujság*, 7. (1860) 52. sz. [629]., lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: MHC 2.960

ionális, képét láttam, mindjárt *Te* jutottál eszembe, ki ezen ereklyének oly jeles munkát szenteltél, és azért sietek *Veled* örömmel, meglepetésemet közleni. Keskeny ujjú zekéje zöld színű, szűk nadrágja szederjes, valamint a hermelin gallérú bársonyköpeny is; czipője csúcsos, mint akár a győri szűz Mária szép keretjén, akár a Turóczy-féle krónikában látható előállításán. A liliomos koronát szárnyas angyal teszi fejére.

Igy lehetne, így kellene sz. Lászlót festeni, – mert ilyesformának látjuk halhatatlan királyaink pénzein is.¹²

A két tudós előtt felvillant annak lehetősége, hogy az ábrázolással megreformálják Szent László-ikonográfiáját.¹³ De a *Vasárnapi Ujság* szerkesztősége nem csak a múlt feltételezett valóságának láttatására figyelt, hiszen a leghitelesebbnek tekintett okleveles forrásokból is idézett, amelyek megbízhatóan tükrözik a valamikori uralkodók tevékenységét. Erre volt példa a Máriássy-család birtokában lévő 1094-ben kelt, I. László nevével jegyzett adománylevelével hivatkozott sorainak közlése. Azonban elérkezett a kiegyezés éve, amikor a hetilap a korábban szabadságharcos honvéd, irodalmi pályát művelő Medgyes Lajosnak a Szent Lászlót és Hunyadit védő Magyarok Istenéhez intézett fohászával búcsúztatta a sorsdöntő esztendőit:

„Hozd fel megint napját hazánknak,
Add vissza régi hirnevünk!
Reánk még szent kötelmek várnak,
Miket még be kell töltenünk:
Fel kell oldnunk minden rablánczot
S szabaddá tennünk a világot.”¹⁴

12 Rómer Flóris: Archaeologiai levél Zalamegyéből Ipolyi Arnoldnak. A veleméri templom. I. *Vasárnapi Ujság*, 10. (1863) 36. sz. 319–320.

13 Tervük nem valósult meg. A historizmus 19. századi festészete a 14. századinál már sokkal látványosabb, részletgazdagabb megjelenítést tudott adni, amelyhez képest a középkori stílus jóval sematikusabbnak hatott. Kerny 2018, 372–412.

14 Medgyes Lajos: A haza veszélyeiben. (Imadal). *Vasárnapi Ujság*, 14. (1867) 50. sz. 610.

A dualizmus kora

Szent László a hagyományban

Szent László-i hagyomány tértől és időtől független hatóerőként vonul végig a Kárpát-medencei emlékezetkultúrában.

A dualista korszakban is tovább élt a diadalmas vitéz király emlékezete a *Vasárnapi Ujság* közlései szerint. A legendás uralkodó emlékezetének jótékony hatása átlépte az időbeli és a térbeli korlátokat, mint ahogy ezt Barsi József is közreadta visszaemlékezéseiben, és amelyből a *Vasárnapi Ujság* is közölt részleteket. Az író raboskodásának idejébe csend enyhülést adó élményeket Szent László napja, mivel egy, a foglyokkal együttérző laibachi (Szlovénia) leányzó, ezt a napot használta ki ürügyként, hogy pogácsával kedveskedhessen a foglyoknak.¹⁵ Mindemellett a Szent László-i emlékezetnek volt egy egészen sejtelmes, éteri tere, amely főleg a földrajzi helynevekhez kötődött. Ugyanis 1884-ben egy eperjesi emlékoszlop átadásának hetilapbéli tudósítása leírta, hogy egykor a Szent László-hegyi menedéknél Petőfi Sándor, Tompa Mihály és Kerényi Frigyes „Erdei lak” című költeményeikkel versenyre keltek egymással.¹⁶ A vetélkedés végkifejlete nem maradt fenn, de az epizódban megjelent a „genius loci” hatása, vagyis mint-ha a helyszín névadójának, Apollón isten tulajdonságaival is rendelkezett volna.

A hagyományozódásnak egészen furcsa eseteit is ismertette a *Vasárnapi Ujság*. 1874-ben leközölt egy Komáromban tett kirándulásról szóló leírást, amely tartalmazott egy szokatlan közjátékot, ugyanis egy idős templomszolga olyan nyakatekert Szent László-históriával fogadta a látogatót, amelyben keveredtek a legendákból, mondákból ismert fordulatok a saját költésű, meseszerű elemekkel, de maga a szöveg az elbeszélő önmeghatározása miatt érdekes.¹⁷

15 [Barsi József]: Utazás ismeretlen állomás felé. Veszteglés a laibachi várban. *Vasárnapi Ujság*, 34. (1887) 10. sz. 159–160.; [Barsi József]: Utazás ismeretlen állomás felé. VIII. Ismét uton. *Vasárnapi Ujság*, 34. (1887) 10. sz. 190–194.

16 Három költő emléke az «erdei lak»-nál. *Vasárnapi Ujság*, 31. (1884) 26. sz. 417.

17 y. r.: Komáromig és Komáromban. (Szeptember 20.) *Vasárnapi Ujság*, 21. (1874) 41. sz. 649–650., itt: 649.

„Hát uram, bujnyikok, pogányok. Nincs azoknak [sic!] más nevük. Még most is élnek a maradékaik odalent az alföldön. Hát ezeket akarta megtériteni a szent László királ, de azért bizony mégis csak megölték itet.«

[...] »ez csak tévedés és nem hazugság. Lám a többit milyen igazán megbeszélte kigyelmed.«

A »kigyelmed« szó új világosságot támasztott az öreg elméjében. Felismerte bennünk azt a nemzetiséget, mely misét nem hallgat, s úgy átszik, azonnal föl birta fogni, miért nem hittük mi, hogy szent László királyt a bujnyikok ölték meg. Sicamberrel nem érdemes beszélni, gondolta és magunkra hagyott.»

Egy a néphagyományban megőrzött legendaelem visszaköszönt az elmészkövesedett óriás egysejtűek, ősmaradványok elnevezésében, amellyel pedig a természet iránt érdeklődő újságolvasók találkoztak a Szent László pénzének magyarzatában. A legenda szerint, annak idején a kunok a földre szórt pénzzel akarták fékezni a menekülő király katonáit, de a király fohászára az érmék kővé váltak. Az ezt tárgyaló ismeretterjesztő cikkben – az akkori tudás szerint még – pénzcsigákat azonosítottak a lapos kövekben,¹⁸ amelyek egyúttal az erdélyi táj érintetlen romantikájának állandó kellékei lettek.¹⁹ Jankó Jánosnak, a 19. századvégi kortárs néphagyománnyal foglalkozó megállapítása szerint a Torda és Kolozsvár közti Szent László vidéke őrizte meg leginkább a „kalotaszegi ősi jellemet”.²⁰ Hasonló eredményre jutott a *Vasárnapi Ujság*ban ismertetett, *Budapesti Szemlé*ben megjelent tanulmány Balassa József tollából, amely a szlavóniai Magyararrétfalun, Harasztin, Szent Lászlón és Kórógyon élő református magyarokat úgy említette, mint akik évszázadok óta tartják magyarságukat.²¹

18 Rajzok az őstörténelemből. II. Állatvilág a terciär-korban. *Vasárnapi Ujság*, 22. (1875) 9. sz. 134–135. – A lapos kis kerek kövek 40–50 millió évvel ezelőtti óriás eukaritóta egysejtűek maradványai.

19 Gyarmathy Zsigáné: M.-Gy.-Monostor. *Vasárnapi Ujság*, 34. (1887) 30. sz. 498–500.

20 Jankó János: Kalotaszeg. *Vasárnapi Ujság*, 42. (1895) 38. sz. 619–622., itt: 621.

21 A Budapesti Szemle. *Vasárnapi Ujság*, 41. (1894) 28. sz. 467.

4. kép. A kalotaszegi Bánffyújváros látképe, Hány Gyula (1864–1946) rajza, a kép forrása: *Vasárnapi Ujság*, 42. (1895) 38. sz. 619., lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: MHC 2.960

Nem sokkal korábban egy közismert író, művelődéstörténész és kultúrpolitikus, György Aladár, aki az ősi mitológiai nyomokat keresve a középkori művészetben, az Erdélyben fennmaradt világra támaszkodott: „Még a mai Székelyföld rejtett völgyeiben is, ahol az ősök hite legtovább őriztetett meg, legalább egy századdal előbb aludt ki az utolsó pogány áldozati tűz, mint ahogy feltűnedeznek azok a művészeti emlékek, melyekből a nemzet szellemi működésére némi következtetéseket lehet vonnunk.”²² A továbbiakban rögzítette, hogy az egykori nagy uralkodókról kevés forrás áll rendelkezésre, de kivételt képez Szent László, mert „oly gyakran előfordul középkori művészetünkben, hogy ábrázolása nem ingatag többé, valóságos nemzeti hősnek tünteti fel, ki nek alakját a művészek határozottan kifejlődött s az ő korokban még világosan élő néphagyomány alapján dolgozták fel. Még inkább bizonyítja ezt a nemzeti jelleget az a körülmény, hogy a templomok szentélyeiben nem Szent László számos csodatetteit, hanem főképp egy rávonatkozó történeti eseményt örökítenek

²² György Aladár: Ős-magyar mythologiai nyomok középkori művészetünkben. *Vasárnapi Ujság*, 36. (1889) 2. sz. 23–26., itt: 23.

meg, melynek semminemű vallásos jellege nincs, a híres cserhalmi ütközetnek azt a mozzanatát, midőn a daliás ifju egy elrablott szép leányt szabadít meg.”²³ György Aladár korábban kimutatta, hogy a mitikus történet egyes elemei az egykori ősvallásból származhatnak, és amelyek még a népi kultúrában is fellelhetők. S ennek kapcsán kifejezte aggodalmát, mert veszélyben látta ezt az értékes forrást.

„Vasút, hirlap és iskola kezét fognak egymással új eszmék alkotására s hogy kiirtsák a naiv néphitét és a babonát, a hova menekedett őseink szellemi életének egy pár megmaradt foszlánya. Kik gondolnak arra, hogy ezeket az emlékeket megőrizték? Pár évvel ezelőtt híre terjedt, hogy a mongolok XIX-ik századi betörése alkalmával Európában rabolt kéziratok Pekingtől nem messze a Muklid palotában feltaláltattak. Ki tudja, minő magyar kincsek hevernek ott? S ez a feladat, mely egy fiatal magyar tudós életcéljául elegendő, nem lelkesített zárandokuttra egy új Körösi Csomát; nem, nálunk még szóba is alig került. A fényesebb távolabbat nem keressük, hogy ne felednék el tehát azt, ami még jóformán utszélen fekszik? Kevesen munkálkodnak mellékesen ezen a téren, hol egész emberélet alig volna elegendő összeszedni az el-eltűnedező kincseket. Szerte nézek [...] érzem fagyasztó egyedüllétemet.”²⁴

Szent László az irodalomban

Bár meglehet, hogy 19. század végére kevesen foglalkoztak a magyar őstörténettel, de 1868 elején még a *Vasárnapi Ujság* arról tájékoztatta az olvasókat, hogy a Képzőművészeti Társulat első albumlapjára a toronyi templom falfestménye után készült „Szent László harca a kunokkal” című képet választotta.²⁵

23 Uo. 24.

24 Uo. 26.

25 (A képzőművészeti társulat.) *Vasárnapi Ujság*, 15. (1868) 18. sz. 216.

1871-ben elhunyt a kor egyik megbecsült történésze, Érdi János (1796–1871), akinek nekrológiájából kiderült, hogy a tudós munkássága Szent Lászlóra is kiterjedt.²⁶ Néhány év eltelével egy, a szárnyait bontogató poéta, Gáspár Imre a lovagkirályhoz fűződő legendakincs alapján megírta a „Szent László tála” című elbeszélő költeményt, amely az asszonyi hiúságról szólva a számlálatlan pénz-költés romboló természetét jelenítette meg a királyi ajándékot képező ezüst tál történetében: a vitéz látva felesége telhetetlen rongyázását, sóhajtva kért segítséget a már elhalt uralkodótól, aki a könyörgést meghallotta, és az ezüst tálát fatállá változtatta.²⁷ Az igényes hetilap az üzleti megfontolásokon túl helyt adott olyan egyéb figyelemfelhívó közleményeknek vagy hirdetéseknek, amelyekben – a drágább kiadványok mellett – az olcsóbb kiadású, de színvonalas műveket ajánlottak a vékonyabb pénztárcájú olvasóik számára, és amelyekben a hívószót a lovagkirály alakja képezte. Így kapott hírverést Arany János kisebb, művenkénti,²⁸ vagy költeményeinek ponyvakiadása,²⁹ Garay János és Vas Gereben műveinek füzetes elérhetősége.³⁰ És természetesen a kor közkedvelt éves kalendáriumai maiba is belefértek a Szent László-legendárium egyéb irodalmi feldolgozásai.³¹

A szent királyt övező emlékezet a motívumok egész tárházát vonultatta fel a művészi alkotások számára. Ezeknek a hazafias irodalomtörténeti megnyilvánulását Gyulai Pál 1878-ban foglalta össze: „Szent Lászlót a Peer-kódex éneke mint szentet és hőst dicsőíti, a szent háromság szolgáját, szűz Mária választott vitézét, mint deli termetű és oroszlánszívű lovagot, kegyes királyt, ki két országban tündöklék, Magyar- és mennyországban. E két országért lelkesül a magyar hazafi, Isten választott népének hiszi nemzetét s a magyar korona mint az isteni pártfogás, királyi jog és nemzeti szabadság jelképe, földi és mennyei hazájának összekötő kapcsa.”³²

26 Érdi János. (1796–1871). *Vasárnapi Ujság*, 18. (1871) 21. sz. 261–262.

27 Gáspár Imre: Szent László tála. *Legenda. Vasárnapi Ujság*, 21. (1874) 41. sz. 642–643.

28 Ujabb kiadások Arany műveiből. *Vasárnapi Ujság*, 40. (1893) 51. sz. 869.

29 Arany János a ponyván. *Vasárnapi Ujság*, 36. (1889) 51. sz. 849.; Hirdetések. *Vasárnapi Ujság*, 39. (1892) 22. sz. 384.

30 Garay és Vas Gereben összes munkáinak. *Vasárnapi Ujság*, 35. (1888) 15. sz. 252.

31 Hirdetések. *Vasárnapi Ujság*, 36. (1889) 51. sz. 849.

32 Gyulai Pál: A magyar hazafias lyra. *Vasárnapi Ujság*, 25. (1878) 35. sz. 730–731., itt: 730.

A „Franklin-Társulat” kiadásában Budapesten megjelent s minden könyvtárban kapható:

ISTVÁN BÁCSI NAPTÁRA

vagyis családos házigazdáknak és gazdasszonyoknak, népnevelőknek, helységi elöljáróknak, iparosoknak és földmivelőknek való képes kalendárium

Alapító **1890. évre.** Szerkeszti
 MAJER ISTVÁN. Köhalmi KLIMSTEIN JÓZSEF tanár.

HARMINCZÖTÖDIK ÉVFOLYAM.

Ara füzve 50 kr.

55 krnak előleges (postautalványon való) beküldése után a naptár bérmentve küldetik meg.

Tartalom: Naptári rész. Szerk. Tóth Mike S. J. tanár. — Kamatszámítás. — Bélyegekről. I. *Az erkölcsi világ.* Névnapokat mutató betűrendes tábla. — Az egyház érdeke nem kizárólag az egyházi rendnek, hanem a papság és a hívek közös ügye, közös érdeke. Aschenbrenner Józseftől. — A huszár. (Életkép.) Nyulassy Antaltól. — Az eltévedettek. Janovics Károlytól. — A könnyelműségről és liberalizmusról. Aschenbrenner Józseftől. — A mai társadalom zsarnoka a napi sajtó. — II. *Gazdák és gazdasszonyok naptára.* A konyhakert. Scherer Ferencz néptanítótól. — Ujabb védekezés a filoxera ellen. — Nézd meg az anyját, ugy vedd el a lányát. (Beszélgetés Gondos Bálint ispán és Kerekes András földmives közt.) S.-tól. — III. *Népnevelők naptára.* Don Bosco. (Az elzülött gyermekek felnevelése ügyének apostola. (Arczképpel). — Ney Ferencz. 1814—1889. (Arczképpel). — Herczeg Ferencz. Rom. kath. katolikus kántortanító 50 éves szolgálati jubileuma alkalmára. (Arczképpel). IV. *Történetiek.* Szent László forrása. (Legenda.) Vodicska Lajostól. — Somogyi Csizmazia Károly élete. (1811. ápr. 1. — 1888. márcz. 20.) Ferenczy Györgytől. (Arczképpel). — Lonkay Antal. Janovics Károlytól. (Arczképpel). — A török szultán és az irgalmas nének. — V. *István bácsi a házában és a nagyvilágban.* Egy magyar hittérítő Chinában. Köhalmi-Klimsteintől (képpel). — Borostyánkő vára (képpel). — Fővárosi képek (képekkel). — VI. *Művészet és ipar.* A varrógép történetéből. — A kártya és a kártyázás története. — VII. *Tréfák mezeje.* Paprikás versek. — Adomák. — A Magyarországon tartatni szokott országos vásárok jegyzéke. — Hirdetések.

5. kép. Az 1890. év népszerű kalendárium, az „István bácsi naptára” tartalmazta Volicska Lajos „Szent László forrása” című legendáját, a kép forrása: *Vasárnapi Ujság*, 36. (1889) 51. sz. 849., lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: MHC 2.960

A korszak egyik közismert lovagkirály-eposzának költője, Garay János 1881-es méltatásakor a *Vasárnapi Ujság* rendszeres szerzője, Szász Károly is előtérbe helyezte a magyar történelem kiemelkedő alakjairól – így a Szent Lászlóról – szóló műveket, mivel azok voltak a legnépszerűbbek a költő életművéből.³³ A század vége felé, 1894-ben Szekszárdon, a költő szülővárosában emelt szobor talapzatának oldalára szintén felkerült I. László király alakja mint az alkotásainak egyik népszerű hőse.³⁴

A vitéz nagy király a szent királyok karával a hazafias költészet állandó szereplőjévé vált, olyannyira, hogyha egy-egy poéta antológiájából kimaradt, azért kemény kritika járt,³⁵ ha pedig szerepelt, akkor garantált volt a dicséret.³⁶ A lovagkirály szentté avatásának 1892-es jubileumi évében megjelent magyar irodalomtörténeti áttekintés értékelése szerint „[k]irályaink közül – Mátyást kivéve – egyről sem beszél annyit a legenda, a népköltészet, s egyikről sem emlékeznek oly gyakran költőink, mint László királyról”.³⁷ Sőt, Kossuth Lajos 1894-ben bekövetkezett halálakor, amikor az újság több szempontból akarta érzékeltetni az elhunyt nagyságát, akkor Tóth Kálmán az eltávozott politikus költészetbeli előfordulását – elterjedtségét Szent Lászlóéhoz (és Mátyás királyéhoz) hasonlította.³⁸

Szent László a tudományban

Vaszary Kolos Pannonhalmáról írt cikkében jegyezte meg, hogy „Szent László alatt a kolostor visszanyerte régi fényét. A szent király mindazon javakat, melyeket egykor Szent István a pannonhalmi monostornak ajándékozott, visszaadta, megerősítette és újabakkal tetézte, miáltal azt eszközli, hogy a főiskola ismét megnyílt, az ipar és nemzetgazdaság virulni kezdett. Szent László 72 kötetből álló – akkori időben rendkívüli – könyvtár ado-

33 Szász Károly: Garay János (1812–1853). *Vasárnapi Ujság*, 28. (1881) 36. sz. 563–564.

34 Garay János szobra. *Vasárnapi Ujság*, 41. (1894) 43. sz. 713–714.

35 Erdélyi Béla költeményei. Budapest 1896. *Vasárnapi Ujság*, 43. (1896) 38. sz. 636.

36 Hazafias költemények 1856–1894. *Vasárnapi Ujság*, 41. (1894) 19. sz. 321.

37 «Szent László király a magyar költészetben.» *Vasárnapi Ujság*, 39. (1892) 28. sz. 492.

38 Tóth Kálmán: Kossuth a magyar költészetben. *Vasárnapi Ujság*, 41. (1894) 12. sz. 194–195.

mányozása által megvetette alapját a mai nagyszerű pannonhalmi könyvtárnak.³⁹ Később egy apátsági látogató előtt megelevenedett a helyhez kötődő múlt:

„Feltűnik lelki szemeink előtt az első apátúr, Asztrik tisztos alakja, a ki a szent koronát elhozza s nagy buzgósággal és sikerrel terjeszti szilaj őseink közt Jézus szelid tanát.

Látjuk aztán, a mint Szent László országgyűlést tart a nevezetes helyen, a mint Kálmán királyunk engedélyt ad a keresztes hadaknak átvonulásra. Majd megjelennek Béla, András, Nagy Lajos alakjai, akik több más királyainkkal együtt mind szívesen időztek e helyen.

De ismét fegyverek csörgése, haldoklók sóhajtása hallik, lángek lobogása fénylik, amint egy kegyetlen vad ellenség megostromolja, elpusztítja a szent hajlékot.

Azonban ismét fölemelkednek a rombadólt falak s egyaránt hirdetik a magyar nemzet és a hit törhetetlen erejét; boltozataik azon hazafias rendnek adnak ismét hajlékot, melynek tagjai közül előtündökölnék Guzmics, Czuczor, Rónay, Rómer, Jedlik és annyi más, egyaránt diszes vallásnak, nemzetnek. [...]

És ha nemzetünk – mint hiszszük – továbbra is rendületlenül ragaszkodik amaz eszmékhez, melyeknek jelvényeit Asztrik felmutatja, – akkor bizonyára nem is fog csalatkozni.

Úgy adja a magyarok Istene!⁴⁰

A magyar történeti tudat és a végigélt küzdelmek elengedhetetlen társa volt a ló, ezért az 1881 óta zajló Szent István-napi lóversenyek mintájára 1891-től kitűzték az őszi futtatások idején a Szent László-díjat is.⁴¹

39 Vaszary Kolos: Pannonhalmáról. *Vasárnapi Ujság*, 38. (1891) 45. sz. 731–732., itt: 731.

40 [Szívós Béla] Sz. B.: Pannonhalmán. *Vasárnapi Ujság*, 43. (1896) 36. sz. 594–595., itt: 595.

41 Hirdetések. *Vasárnapi Ujság*, 39. (1892) 22. sz. 384.; Az őszi lóversenyek. *Vasárnapi Ujság*, 42. (1895) 42. sz. 698.

A *Vasárnapi Ujság* tudósításai alapján Nagyvárad időközben elkezdte megtenni az előkészületeket I. László király szentté avatásának 1892. évi 700. és a város töröktől való visszaszerzésének 200. évfordulójára. 1885-ben elhatározták, hogy gyűjtést indítanak a lovagkirályhoz méltó szobor felállítására,⁴² és az ügy fejleményei rendre nyilvánosságot kaptak.⁴³ Időközben a lap olvasói megtudhatták, hogy egykor Ulászló lengyel serege Szent László lobogója alatt vonult az 1444-es várnai csatába.⁴⁴ Ezt követően a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlése és a várható királyi látogatás emelte az érdeklődés középpontjába Nagyváradot, ezért terjedelmesebb illusztrált leírásban ismertették a várost. „A Szent László-tér[en] [...] A hárssal és platánnal beültetett s kikövezett téren három templom és számos középület van. A kis-híd mellett közvetlenül s egészen szabadon fekszik a Szent-László-templom, a mult század első felében a váradi róm. kath. püspök székesegyháza, a kinek palotája is itt volt, vele szemközt egy földszintes épület, később a jogakadémia és gymnázium most pedig az állami fő-reáliskola helye. A piacz keleti oldalán emelkedik a görög kath. püspök emeletes palotája s mellette a görög katolikus székesegyház, melyet a jelen század elején építettek, s melynek 1870-ben renovált rézfedelü tornya egyuttal órtoronyul is szolgál. Szemben ezzel az épülettel a piacz másik oldalán van a görögkeletiek temploma, melyet még a mult század végén építettek, s belsejét byzanczi modorban díszítették. [...] a tér közepén pedig egy ormóttan szobor, mely Szent Lászlót akarja ábrázolni, s melynek helyébe a nagyváradiak már régóta terveznek egy városuk alapítójához és védszentjéhez méltó emlékszobrot.”⁴⁵

A hetilap hasábjain a 19. század utolsó évtizedének elején, Baróti Lajos történész sajnálta, hogy a hiányzó korabeli ábrázolások hiányában nem tudható pontosan, hogyan nézhetett ki „Szent László, a cserhalmi hős.”⁴⁶ Azonban addig

42 Szent László szobra Nagy-Váradon. *Vasárnapi Ujság*, 32. (1885) 33. sz. 538.

43 Szent-László szobra Nagy-Váradon. *Vasárnapi Ujság*, 36. (1889) 1. sz. 16.; A nagyváradi Szent László-szobor. *Vasárnapi Ujság*, 37. (1890) 35. sz. 569.

44 [Reviczky Gyula?]: Rajzok Lengyelország történetéből. V. A várnai hős. *Vasárnapi Ujság*, 35. (1888) 30. sz. 491–492., itt: 492.

45 Schmidt Sándor: Nagyvárad. *Vasárnapi Ujság*, 37. (1890) 35. sz. 560–561., itt: 561.

46 Baróti Lajos: Magyar tárgyú régi képek a XIV. és XV. századból. *Vasárnapi Ujság*, 39. (1892) 34. sz. 581–582., itt: 581.

6. kép. Szent László átkel a Dráván, hogy meghódítsa Horvátországot, Székely Bertalan festménye a Pécsi Székesegyház számára, a kép forrása: *Vasárnapi Ujság*, 42. (1895) 14. sz. 217., lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: MHC 2.960

1895-ben mégis megjelent egy képekkel illusztrált, a magyar történelmet tíz kötetben tárgyaló mű Szilágyi Sándor szerkesztésében, vagyis a *Vasárnapi Ujság* könyvajánlója alapján mégis van mód az egykori hősök megjelenítésére, és példának hozta Székely Bertalan falfestményét, amelynek jelentében Szent László átkelt a Dráván Horvátország felé tartva.⁴⁷ A történettudomány fejlődését bizonyította Török Aurélnak, az antropológia magyarországi megalapítójának III. Béla király arcáról adott elemzése, amelyben kitért Szent Lászlóra, miszerint, ha közvetett úton is, de mégis a valóságoshoz hasonló képet lehet nyerni I. László királyról, valamint a mongol eredet cáfolására és a keresztény honvédői állhatatosság igazolására idézte a francia történészt, Jules Michelet-ét: „Ki biztosítá

47 Képek Magyarország legrégebbi korából. *Vasárnapi Ujság*, 42. (1895) 14. sz. 217–218.

7. kép. III. Béla király arcképe Török Aurél cikkéhez, a kép forrása: *Vasárnapi Ujság*, 44. (1897) 14. sz. 214., lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: MHC 2.960

Németországot? Bizonyára egy védfal, Magyarhon amaz élő védfala, a mely két ízben, a tatárok és a törökök ellenében fődözte a kereszténységet. Sajátszerű ország, ahol minden ember kellőnek és magától értetődőnek találta, hogy a csatában elvérezzon, a mint ezt apáik is tevék⁴⁸

A *Vasárnapi Ujság* híradása 1899-ben egy újabb adalékkal járult hozzá a Szent László-emlékezethez, ugyanis a Kassa környéki Makrancon az elbontott régi templom romjai között megtaláltak egy feliratos márványkövet, amelyen a következő állt: „Ennek a templomnak építetői Gizella királyné szent István királynak és Adelheid királyné szent László királynak hitvesei. Reginus Péter bíbornok és veszprémi püspök készítette ezt az emlékkövet.”⁴⁹ 1900-ban napvilágot látott Forster Gyula szerkesztésében a „III. Béla király emlékezete” című tanulmánykötet, melyet Szendrei János recenzált a hetilapban, s az ismertetés természetesen utalt Szent Lászlóra is.⁵⁰ Az újság értesítette olvasóit arról, hogy Mátyás Flórián „Szent László és Imre végnapjai” című munkájával gazdagodott a Szent Lászlóra vonatkozó szakirodalom,⁵¹ továbbá a Magyar Tudományos Akadémián Békefi Remig a magyarországi rabszolgaságról tartott előadást, amelyben, egyebek mellett megemlítette, hogy Szent László szabályozta a felszabadítás feltételeit.⁵²

Szent László a művészetben

A szentek képi megjelenítése hagyományosan egyházi kézben volt. Nem véletlen, hogy a dualizmus eleji szellemiségnek meghatározó egyénisége, Ipolyi Arnold tudós püspök összegezte a Szent László-ábrázolások egyházi vonulatát: „Egész képsort ismerünk immár hazánk templomaiban, melyek nagy falfest-

48 Török Aurél: III. Béla király arcképéről. *Vasárnapi Ujság*, 44. (1897) 14. sz. 212–214., itt: 213–214.

49 Gizella királyné emlékköve. *Vasárnapi Ujság*, 46. (1899) 47. sz. 792.

50 Szendrei János: III. Béla király emlékezete. *Vasárnapi Ujság*, 47. (1900) 22. sz. 356–358., itt: 358.

51 A Magyar Tud. Akadémia kiadványai. Nyelvtudományi közlemények. *Vasárnapi Ujság*, 47. (1900) 38. sz. 632.

52 A Magyar Tud. Akadémia. *Vasárnapi Ujság*, 47. (1900) 50. sz. 835.

ményeikben a mint gyakran előállítják Sz. Istvánt és Szent Lászlót, úgy nevezetesen utóbbi királyunknak nemcsak életét és legendáját, de nemzeti eposzát is, a kun hadak felett vívott diadalai cserhalmi epizódját, a kun főnökkel az elrablott leányért vívott párbaját, s annak megmentését, a legnépiesebb felfogással s alakítással adják elő nagy falképeiken.⁵³ A leányért folytatott küzdelem a 19. században is a legnépszerűbb jelenete a lovagkirály képi megjelenítésének. Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben 3. füzetének illusztrálását „[...] azon korból fennmaradt legérdekesebb emlékeink rajzaival és hasonmásaival [oldották meg]. Szent László király legendájának azt a jelenetét, midőn a magyar leányt a kún rablótól megmenti, a székelyföldi fülei templomban [...] fölfedezett freskó [...] után”.⁵⁴ Ám ezen még kívül más epizódok is megihlették a festőművészeket. A *Vasárnapi Ujság* idevonatkozó tudósításaiból kiderült, hogy Than Mór a vízfakasztás-jelenetet választotta a ferencvárosi templomba szánt festménye témájának.⁵⁵

A nagy király örökségéhez tartozó emlékek, tárgyak végleges pusztulását nehezen tudták elfogadni. A fennmaradt ereklyéket nagy becsben tartották, bemutatásuk is rendkívüli alkalomnak számított, mint ahogy ezt az 1884. évi országos műtörténeti kiállítás is tanúsította,⁵⁶ vagy a hetilap a magyar hadi múzeum létesítésének beharangozójában a relikviák közt megemlítette Szent László kardját is.⁵⁷ Az ereklyéről szóló tudás életben tartásával próbálták áthidalni a pótolhatatlan hiányukat. A Magyar Történelmi Társulat segesvári vendégsége alkalmával, az egyik előadó a nagyváradi királysobor készítőiről, a Kolozsvári-testvérekről beszélt.⁵⁸ Ezért fokozott figyelem kísérte a *Vasárnapi Ujság*ban is a nagyváradi várban elkezdett ásatást, amelynek során megtalálták a valamikori Szent László-templom nyomait, és azonnal felcsillant a remény, hogy talán még

53 A történelmi társulat nagygyűlése Kassán. *Vasárnapi Ujság*, 25. (1878) 35. sz. 559.

54 Az «Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben.» *Vasárnapi Ujság*, 33. (1886) 18. sz. 291.

55 A múcsarnok őszi kiállítása. *Vasárnapi Ujság*, 28. (1881) 41. sz. 651.

56 Országos magyar történeti ötvösmű-kiállítási emlék. *Vasárnapi Ujság*, 31. (1884) 18. sz. 288.

57 Magyar hadi múzeum. *Vasárnapi Ujság*, 33. (1886) 5. sz. 76.

58 A történelmi társulat. *Vasárnapi Ujság*, 26. (1879) 36. sz. 581.

a nagy király sírja is előkerülhet.⁵⁹ 1883-ban napvilágot látott Bunyitai Vincének a nagyváradai püspökség történetét tartalmazó könyve, amelynek a hetilapbéli ismertetésében értelemszerűen I. László is szóba került.⁶⁰

Ipolyi Arnoldot 1886-ban nagyváradai püspökké nevezték ki. S ezért a *Vasárnapi Ujság* többször is foglalkozott a tudós püspök Nagyváradhoz és Barsz-szentkereszthez fűződő vonzalmával, amelynek kapcsán mindig megjegyezték annak Szent László-i alapítását és hagyományát.⁶¹ A beiktatás napját is június 27-re tervezték, de nem érkezett meg időben a pápai bulla, így csak később foglalhatta el a püspök új székhelyét.⁶² Ipolyi azonban még az év végén váratlanul elhunyt.⁶³ A hetilap szerkesztősége a történész hátrahagyott, kiadatlan munkájaként közölte a Nyári Krisztina életét feltáró írását, amelyben ugyancsak felbukkant a Szent László-kori családi háttér.⁶⁴ A püspököt hamarosan követte, a régi barát, Rómer Flóris, akitől így búcsúzott Szívós Béla, szerkesztőségi munkatárs: „Szegény jó öreg tudós, légy áldott még haló földedben is, pihenj csendesen ott a Szent László sirjánál.”⁶⁵

A két közmegebecsülésnek örvendő paptudós munkássága kifejtette hatását, hiszen ennek köszönhetően felfigyeltek a többi régi templomfreskóra. Így például, ahogy azt a *Vasárnapi Ujság* is közzétette, a Bihar megyei Mezőtelegden 14. századi Szent István-, Szent Imre-, Szent László- és Szent Miklós-falfestményeket azonosítottak 1891-ben.⁶⁶ A folyóiratban ez idő tájt

59 A nagyváradai Szent-László templom. *Vasárnapi Ujság*, 28. (1881) 37. sz. 591.; Az orsz. régészeti és embertani társulat. *Vasárnapi Ujság*, 28. (1881) 40. sz. 639.; A nagyváradai ásatások. *Vasárnapi Ujság*, 30. (1883) 40. sz. 653.

60 «A váradai püspökség története alapításától a jelenkorig.» *Vasárnapi Ujság*, 30. (1883) 20. sz. 327.

61 A nagy-váradai püspök. *Vasárnapi Ujság*, 33. (1886) 13. sz. 208.; A Magyar történelmi életrajzok. *Vasárnapi Ujság*, 33. (1886) 23. sz. 371.; Ipolyi Arnold. *Vasárnapi Ujság*, 33. (1886) 28. sz. 445–446.; Bars-Szent-Kereszt és Nagy-Várad. *Vasárnapi Ujság*, 33. (1886) 28. sz. 453–454.

62 Ipolyi nagyváradai püspök. *Vasárnapi Ujság*, 33. (1886) 28. sz. 456–457.

63 Ipolyi halála. *Vasárnapi Ujság*, 33. (1886) 50. sz. 810–811.

64 Ipolyi Arnold: Nyáry Krisztina. Ipolyi Arnold hátrahagyott munkája. *Vasárnapi Ujság*, 34. (1887) 44. sz. 721–723.

65 Szívós Béla: Koponyaásás. Emlékezés Rómer Flórisra. *Vasárnapi Ujság*, 36. (1889) 15. sz. 236–238.

66 Középkori falfestmények. *Vasárnapi Ujság*, 38. (1891) 33. sz. 542.

8. kép. A Szent László tér Nagyváradon, Dörre Tivadar rajza, Bálint Benedek és Morelli Gusztáv metszete, a kép forrása: *Vasárnapi Ujság*, 37. (1890) 35. sz. 561., lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: MHC 2.960

9. kép. A nagyváradai Római Katolikus Székesegyház és Püspöki Palota, Dörre Tivadar rajza, Bálint Benedek és Morelli Gusztáv metszete, a kép forrása: *Vasárnapi Ujság*, 37. (1890) 35. sz. 561., lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: MHC 2.960

napvilágot látott a szepesi⁶⁷ és a Szent László alapította zágrábi székesegyház⁶⁸ története és leírása. Az utóbbi „nevezetességei közé tartoznak Szent István és Szent László ősrégi szobrai, a kincstár, levéltár, melyben a 12. századból is találhatóak okmányok.”⁶⁹

A szent uralkodó jubileuma felé közeledve a Magyar Tudományos Akadémia irodalmi pályázatot⁷⁰ hirdetett meg Salamon és Szent László királyok idejében játszódó művekre.⁷¹ Ám a beérkezett művek nem ütötték meg az elvárt színvonalat, ezért a pályázatot újból kiírták.⁷² Majd végül, egy évvel később, a 21 pályaműből Várady Antalét díjazták, így ő kapta meg a száz aranyat.⁷³ Nagyvárad vezetése az emlékezetes évre egy százezer forintos összeget ajánlott fel az újvárosi plébániatemplom rendbehozatalára és az emlékszoborra.⁷⁴ A továbbiakban a *Vasárnapi Ujság* alkalmi munkatársa Váczy János az 1892-es jubileumi év elején közreadott I. (Nagy) Lajos király életét és uralkodását bemutató írásban közvetve érzékeltette I. László jelentőségét, mert megjegyezte, hogy „Szent László sírjához zarándokol el a fiatal Lajos király trónraléptekor s ide temetkezni legfőbb ohajtása. Ha győzelmet arat ellenségein: Szent György érdemének és segedelmének köszöni azt, viszont a pogány tatárok leveretését a nép Szent Lászlónak tulajdonítja.”⁷⁵ 1892 nyarán az újság tájékoztatást adott az ünnepnap rendezvényeinek előzetes tervéről,⁷⁶ majd utólag beszámolót az eseményekről.⁷⁷ A négynapos ünnepség június 26-án kezdődött, amikor az istentisztelet után leleplezték a székesegyház falába

67 Doloneyec József: A szepesi székesegyház. *Vasárnapi Ujság*, 38. (1891) 45. sz. 735–740.

68 A zágrábi székesegyház. *Vasárnapi Ujság*, 38. (1891) 46. sz. 758.

69 Ugyanott.

70 A díjat Kóczán Ferenc alapította. 1887-ben a Magyar Tudományos Akadémiánál 12000 Ft-os összegben alapítványt tett a céllal, hogy minden évben a legjobb történeti tárgyú irodalmi alkotás 100 arannyal jutalmaztassék.

71 A Kóczán-pályázat. *Vasárnapi Ujság*, 38. (1891) 26. sz. 428.

72 A magyar tud. akadémia. *Vasárnapi Ujság*, 38. (1891) 50. sz. 832.; Akadémiai pályázat történelmi színműre. *Vasárnapi Ujság*, 38. (1891) 52. sz. 872.

73 A Kóczán-díj. *Vasárnapi Ujság*, 39. (1892) 50. sz. 854.

74 Szent László király szentté avatásának ünnepe. *Vasárnapi Ujság*, 38. (1891) 44. sz. 722.

75 Váczy János: A magyar lovag-kor fő alakja. (Nagy Lajos életéből.) *Vasárnapi Ujság*, 40. (1893) 4. sz. 52–54., itt: 52.

76 A nagyváradi emlékünnepek. *Vasárnapi Ujság*, 39. (1892) 26. sz. 461.

77 A nagyváradi ünnepélyek. *Vasárnapi Ujság*, 39. (1892) 27. sz. 477.

helyezett emléktáblát, a következő felirattal: „Nagyváradnak a török uralom alól 1692. jun. 5-én történt felszabadulása kétszázados emlékére emelte a város közönsége 1892. évi jun. 26-dik napján.” A déli lakoma után felszentelték az ez alkalomra készült, koponyacsontdarabot őrző ereklyetartót, estére ki-világították a várost, és fáklýásmenetet tartottak. Június 27-én, Szent László napján annyian keresték fel a székesegyházat, hogy alig fértek be a templomba. A szónoklatot mondó Schlauch Lőrinc püspök „[b]eszédében Szent László nemzeti, fejedelmi és vallásos erényeit dicsőítette”. Ezt követte a Szent László Társulat közgyűlése a gimnázium épületében, ahol ugyancsak Schlauch püspök tartott beszédet az állam és az egyház viszonyáról, valamint a főkegyúri jogról. Ez utóbbiról kiemelte, hogy ez olyan királyi jog, amely nem ruházható át a pápa jóváhagyása nélkül, és amely tulajdonképpen az állam és az egyház közötti béke záloga. Az előadást a hallgatóság éljenzéssel jutalmazta. Majd a titkári jelentésből kiderült, hogy az eddigieknél több gondot kell fordítaniuk a hazafias és vallásos célokra különösen a keleten élő magyar katolikusok érdekében, valamint 2000 frank adományt szavaztak meg a pápának. A püspöki palotában adott díszebéden a vendégek egymásra mondtak pohárköszöntőket. Június 28-án a főméltóságok közintézményeket látogattak meg, este díszelőadás volt a színpadon, majd a napot tűzijáték zárta. Június 29-én a kaszai püspök cerebrálta templomi mise végén a székesfehérvári püspök tartott szónoklatot Szent Lászlóról, és végül a László-fürdőbeli lakomára invitálták a vendégeket. Azonban a régóta áhított Szent László-szobrot csak 1893. szeptember 11-én tudták felavatni.⁷⁸ „Az alak 3 méter magas, fején királyi koronával, baljában egyenes kard, jobbán csüng csatabárdja, lábai pánczélosak, a köpeny művészi redőkbe szedve. Kettős rács veszi körül a szobrot, mely arczczal keletre áll.”⁷⁹ Később, 1896-ban Nagyvárad új múzeumépülettel gazdagodott, amelynek névadója a város szentje lett.⁸⁰

78 Szent László szobra Nagy-Váradon. *Vasárnapi Ujság*, 40. (1893) 9. sz. 148.; Szent László emléke Nagy-Váradon. *Vasárnapi Ujság*, 40. (1893) 37. sz. 624.; A nagyváradai Szent-László-szobor. *Vasárnapi Ujság*, 40. (1893) 38. sz. 644.

79 A nagyváradai Szent-László-szobor. *Vasárnapi Ujság*, 40. (1893) 38. sz. 644.

80 Paur Géza: A biharmegyei és nagyváradai múzeum. *Vasárnapi Ujság*, 43. (1896) 27. sz. 450–451.

A millenniumi időkben a *Vasárnapi Ujság* közleményeinek tükrében a megjelentetett illusztrált „Magyar irodalomtörténet” című sorozat következő „Magyarság az Árpádok korában” című hátsó borítójára a budai krónikából vett ábrázolást tették, „mely Szent Lászlónak a leányt rabló kunnal történt mérkőzését” jeleníti meg.⁸¹ A különböző festői életművek,⁸² valamint a műtárlatok kiállított festményeinek legjutalmazottabb darabjai azok, amelyeken szerepel Szent László (is).⁸³ Értelemszerűen Nagyvárad is I. László királyhoz köthető millenniumi képet rendelt Bihari Sándor festőművésznél,⁸⁴ aki megalkotta „Zsigmond király fogadja Ulászló lengyel királyt a nagyváradai székesegyházban Szent László sírjánál” festményét, amellyel elnyerte az 1898. évi 1600 Ft-os Vaszary-díjat.⁸⁵ Torontál megye „Szent Lászlónak a kun vezérrel vívott” csatája megfestésére adott megbízást Kimnach Lászlónak.⁸⁶

A 19. században Szent László története és kultusza beépült más kezdeményezések historikus programjaiba is. Ezek az 1890-es években értek abba a szakaszba, amelyben a lovagkirály a megjelenítése körüli egyeztetések révén fokozottabban volt jelen a korabeli köztudatban. Az első ilyen monumentális vállalkozások egyike volt a Mátyás-templom restaurálása, melyet még 1873–1874-ben indítottak, és az 1890-es évek elejére vált esedékessé a belső díszítés kidolgozása. Így a Szent László-i tematikus elem, az ikonográfiai hagyományokat tekintve, szükségszerűen az egyik vezető motívum lett. A *Vasárnapi Ujság* nyomon követte az elképzeléseket és a megvalósítást. „Az éjszaki mellékszentélybe jönnének a Szt. László életének egyes csodatételei: a cserhalmi ütközet, Szent László a sziklából vizet üt ki, a váradai székesegyház építése, Szent László tetemét a szekér vezető nélkül Váradra viszi, Szent László tetemének fölvétele s az eskü Szent László sírja fölött.”⁸⁷ S mivel a könyvmű-

81 Illusztrált magyar irodalomtörténet. *Vasárnapi Ujság*, 40. (1893) 17. sz. 287.

82 Kacziány Ödön: Magyar festőművészek. *Vasárnapi Ujság*, 41. (1894) 49. sz. 817–819.

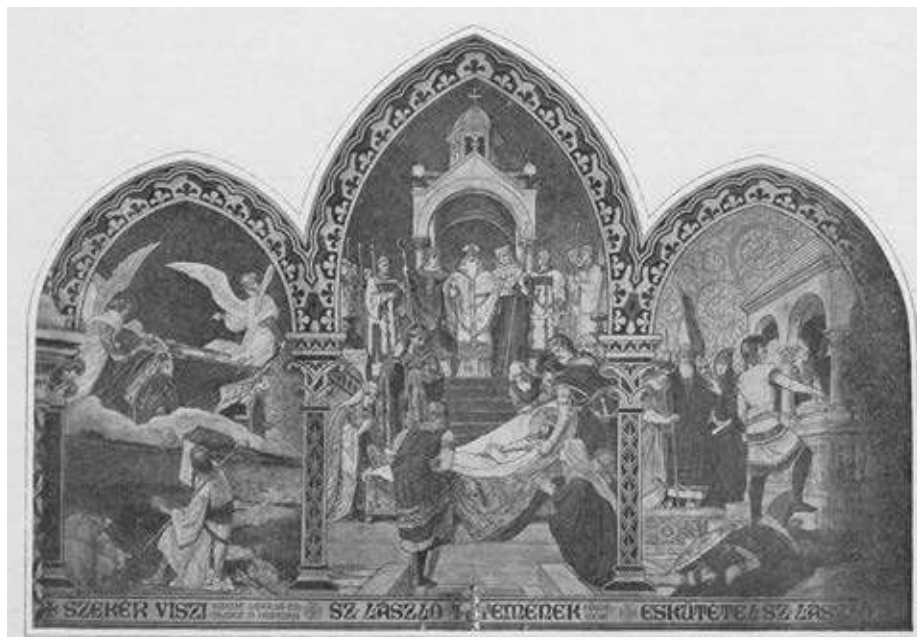
83 A műtárlat gyarapodása. *Vasárnapi Ujság*, 43. (1896) 30. sz. 499.; Tavaszai tárlat. *Vasárnapi Ujság*, 44. (1897) 14. sz. 253–254.; A műcsarnok tavaszi kiállítása. *Vasárnapi Ujság*, 45. (1898) 16. sz. 268.; A műcsarnok kiállításából. II. *Vasárnapi Ujság*, 45. (1898) 18. sz. 302–303.; A műcsarnok kitüntetései. *Vasárnapi Ujság*, 45. (1898) 20. sz. 339.

84 Nagy-Várad milleniumi festménye. *Vasárnapi Ujság*, 42. (1895) 9. sz. 141.

85 A műcsarnok kitüntetései. *Vasárnapi Ujság*, 45. (1898) 20. sz. 339.

86 A hatóságok és a millenium. *Vasárnapi Ujság*, 42. (1895) 43. sz. 714

87 Kovács Dénes: A budavári Mátyás-templom. *Vasárnapi Ujság*, 39. (1892) 10. sz. 170–171.,

10. kép. A Szent László-legendárium jelenetei a Mátyás-templom Lotz Károly festette ábrázolásban, a kép forrása: *Vasárnapi Ujság*, 46. (1899) 9. sz. 136., lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: MHC 2.960

vészet teremtette meg az irodalmi alkotások befogadásának vizuális környezetét, ezért érthető, hogy amikor a hetilap Vörösmarty Mihály születésének centenáriumán 1900 december elején tematikus számot állított össze, egyúttal közreadta a költő közismert műveinek legnépszerűbb illusztrációit, köztük a Cserhalom című költeményt szokásosan kíséző jelenetet, amint a lovagkirály „Cserhalomnál megveri a rabló kunokat s egyiküknek karjaiból megmenti az elrablott magyar leányt”.⁸⁸

itt: 171.; Kovács Dénes: A budavári Mátyás-templom. *Vasárnapi Ujság*, 40. (1893) 34. sz. 565–566.; Forster Gyula: Szent István király ünnepére. *Vasárnapi Ujság*, 44. (1897) 34. sz. 549–552.

88 Képeinkhez. *Vasárnapi Ujság*, 47. (1900) 48. sz. 802.

1880-tól folyt az országház építése is, amelynek programadó dekorációjából szintén nem hiányozhatott a lovagkirály.⁸⁹ A honfoglalás évfordulójának évre tervezett látványosságok közé tartozott a Millenniumi Emlékmű, amelynél már a kompozícióról szóló előadás is hatalmas sikert hozott a szobrász Zala Györgynek.⁹⁰ És mindemellett a budavári királyi palota is bővítése is zajlott, amelybe a magyar történelmet, iparművességet bemutató Szent István-termet akartak kialakítani, ahová a meghatározó királyképek közé bekerült Szent Lászlóé is.⁹¹ A hetilap beszámolója szerint az ábrázolásokkal Roskovics Ignác festőművészt bízták meg, aki a történeti hitelesség kedvéért beható tanulmányokat végzett.⁹² Az 1900. évi párizsi világkiállításon díjazott elismerésben részesült a reprezentatív terem, a francia szervezők – tekintettel a magyarországi millenniumi ünnepségekre – egyébként is nagy reményeket fűztek a magyar részvételhez.

„A nemzetek műveltsége messze századok mélyébe visszanyúló régi alapokon gyökeredzik. S most, amikor egy új század küszöbén, a párizsi világkiállításon a világ összes nemzetei megjelentek, hogy bemutassák az emberi munka, szellem és művészet legregebb alkotásait, mi is elmentünk oda, hogy modern alkotásaink mellett mi is feltárjuk küzdelmes, de szép multunk emlékeit, melyek egy hosszú ezer év munkájának tanulságával avatnak fel bennünket a művelt nemzetek sorába.

Az eszme és feladat ugyanaz volt, mint az ezredévi kiállításon; történelmi korrendben való feltűntetése tiz század fejlődésének, mégpedig a művelődés három fő irányában: az egyházi, hadi és polgári élet nyilvánulásának szempontjából.”⁹³

89 Az új országház. *Vasárnapi Ujság*, 41. (1894) 19. sz. 309–310.

90 A milleniumi műemlékek Budapesten. *Vasárnapi Ujság*, 41. (1894) 45. sz. 752.

91 A budai királyi palota Szent István-terme. *Vasárnapi Ujság*, 46. (1899) 28. sz. 472.; A budai királyi palota. *Vasárnapi Ujság*, 46. (1899) 47. sz. 792.

92 Szana Tamás: A Szent István-terem királyképei. Roskovics Ignácztól. *Vasárnapi Ujság*, 47. (1900) 16. sz. 245–246.

93 Szendrei János: A magyar történeti palota a párizsi világkiállításon. *Vasárnapi Ujság*, 47. (1900) 24. sz. 390–391., itt: 390.

11. kép. Szent László megjelenítése a Budavári Királyi Palota Szent István-termében, Roskovics Ignác festménye, Zelesny Károly felvétele után, a kép forrása: *Vasárnapi Ujság*, 47. (1900) 16. sz. 248., lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: MHC 2.960

A történelmi múlt tudatos felvállalása és értékeinek ismételt hangoztatása hozzájárult Szent László-i karizma terjesztéséhez, hiszen a 19. század vége felé nemcsak az újonnan épült kőbányai templomot⁹⁴ nevezték el róla, hanem egy közintézményt, azaz egy járványkórházat⁹⁵ is.

Szent László a nagyvilágban

Szent László neve a nemzetközi kulturális és ipari seregszemle előtt is ismert volt a nagyvilágban, amelyet egyrészt a katolikus egyház szentkultusza is elősegített, másrészt a kivándorló magyarok gyakran e név alatt szervezték meg új hazájukban a közösségi életet.⁹⁶ A római magyar történelmi intézet falán is látható volt I. László.⁹⁷ Az 1895-ös zágrábi királylátogatás alkalmával a *Vasárnapi Ujság* tudósítója megemlítette, hogy a város akkor szerepelt először az oklevelés forrásokban, amikor I. László király az ottani püspökséget létrehozta.⁹⁸

Összegzés

A 19. század második felének magyarországi társadalmát áthatotta a keresztény keretek közti polgári átalakulás megélése. A korszerűnek tekintett szerepértelmezések modelljei történelmi mintákra épültek. A szemléletformálást elősegítette az a romantikus historizmus, amely a régi fénykor megteremtésének lehetőségét ígérte a modern kor tudásával és technikai fejlettségével, és amely a kínálkozó színvonalemelkedéssel csak még vonzóbbá vált. A magyarországi történelmi példák közül kiemelkedett Szent László alakja, aki megtestesítette a nemzeti érelyeket (a dicső történelmet, a bátorságot, a honvédelmet, az erkölcsöt, a céltuda-

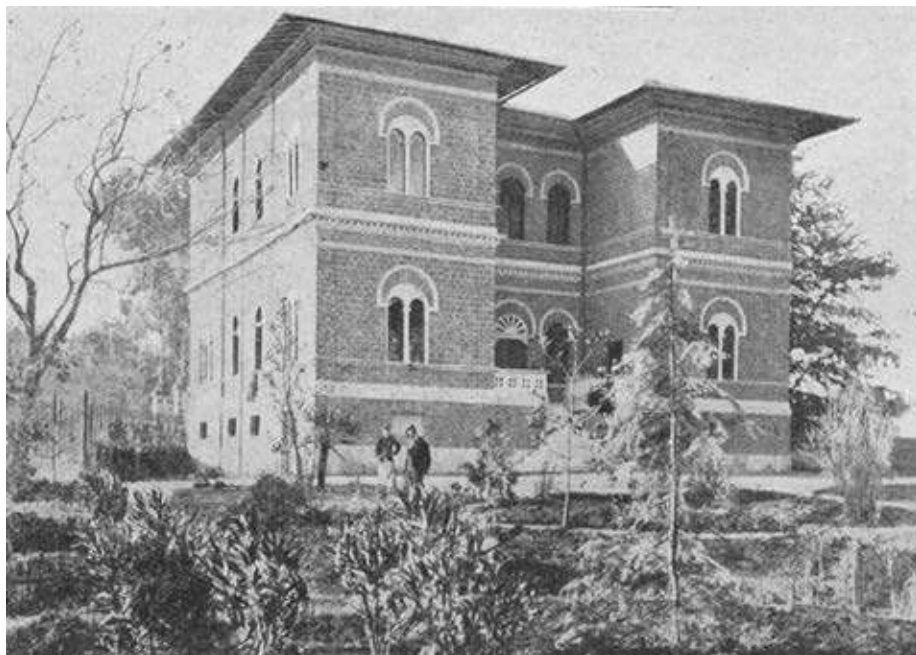
94 A kőbányai templom fölszentelése. *Vasárnapi Ujság*, 47. (1900) 26. sz. 437.

95 A főváros új kórháza. *Vasárnapi Ujság*, 41. (1894) 19. sz. 420.

96 Morris E.: Magyarok Amerikában. *Vasárnapi Ujság*, 41. (1894) 41. sz. 675–676.

97 Vay Péter: A római magyar történelmi intézet. *Vasárnapi Ujság*, 44. (1897) 34. sz. 557.

98 – y – e.: A zágrábi királylátogatás. *Vasárnapi Ujság*, 42. (1895) 43. sz. 701–703., itt: 702.

12. kép. A Római Magyar Történelmi Intézet épülete a kert felőli nézetben, a kép forrása: *Vasárnapi Ujság*, 44. (1897) 34. sz. 557., lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: MHC 2.960

tosságot, az alázatot, a hősiességet stb.). Az új kor az egyéni élet megformálását helyezte előtérbe, s ennek hazai mintájául tökéletesen megfelelt a lovagkirály. Az évszázadok során megőrzött Szent László-képben az erkölcsi szilárdság volt a leghangsúlyosabb vezérmotívum, amely teljesen illeszkedett a kor társadalmi eszméjéhez, vagyis a saját morális nemessége okán és jogán fejlődő és boldoguló ember képéhez – az önmagából építkező polgár ideáltípusa szerint.

A *Vasárnapi Ujság* lelkiismeretesen közvetítette a nagy király emlékeztének alakulását, megjelenítésének módját. Többféleképpen is felidézte Szent Lászlót olvasói számára: ízelítőt adott a róla kialakult hagyományból; népszerűsítette a történelmi műveken alapuló irodalmi feldolgozásokat, amelyek átélhetőbbé tették az egykori király életét, cselekedeteit és küzdelmeit; bemutatta

13. kép. A *Vasárnapi Ujság* Vörösmarty Mihály születésének századik évfordulója alkalmából kiadott számában közreadta a költő műveinek legnépszerűbb illusztrációit, köztük a Cserhalom költeményt illusztráló képet, amint lovagkirály üldözi a leányrabló kun vitézt, a kép forrása: *Vasárnapi Ujság*, 47. (1900) 48. sz. 796., lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: MHC 2.960

a művészeti alkotásokat, amelyek még inkább az idealizált eszmény felé tereltek a képzeletet; a tudomány eredményeinek ismertetésével pedig a történeti emlékezet valóság alapját erősítette; és felhívta a figyelmet külhoni emlékekre. A lap közleményeinek tükrében szembetűnő, hogy valamennyi területen a legközkeletűbb Szent László-ábrázolás a kun vitéztől való leánymentés epizódja. A történet a lovagkirály több erényét sűrítette magába: a gyengébbet gyámolító elszántságot, a nőt óvó férfias kiállást, az erényességet – mindazt, ami a romantikus férfieszmény lényegét is képviselte, és amely különösen kedves volt a hölgyek szemében. Hiszen miért is ragad fegyvert egy férfi? A (szeretett) nőért, hogy megvédje őt, gyermekeit, családját, rokonait, nemzetségét – nemzetét, hazáját.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Éles 2009.** Éles Csaba: A nemzeti önbecsülés és a nemzeti emlékhelyek: filozofikus fölvetések a 19. század első felében a nemzeti örökséghez és önbecsüléshez való viszonyról. *Confessio*, 33. (2009) 4. sz. 89–96.
- Kerny 2018.** Kerny Terézia: A veleméri Szent László-freskó 19. századi feltámadása. Rómer Flóris, Ipolyi Arnold és Czobor Béla kísérlete Szent László ikonográfiájának „megújítására”. In: Uő.: *Uralkodók, királyi szentek. Válogatott ikonográfiai és kultusztörténeti tanulmányok*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet, Budapest, 2018. 372–412.
- Klaniczay 2000.** Klaniczay Gábor: A szűzherceg és az Athleta Patriae. In: Uő.: *Az uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*. Balassi Kiadó, Budapest, 2000. 139–168.
- Magyar 1996.** Magyar Zoltán: „Keresztény lovagoknak oszlopa”. (*Szent László a magyar kultúrtörténetben*). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996. (Universitas-könyvek)
- Mezey 1980.** Mezey László (szerk.): *Athleta Patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez*. Szent István Társulat, Budapest, 1980. (Hungaria Sacra 1).
- Podhradczky 1836.** Podhradczky József: *Szent László királynak és viselt dolgainak históriája*. Kiadta Uő, nyomtatott Gyurián János és Bagó Márton betűivel, Buda, 1836.
- Remellay 1862.** Remellay Gusztáv: *Szent László király. Történeti elbeszélés*. 1–2. kötet. Emich Gusztáv, Pest, 1862.
- Szabolcsi 1985.** Szabolcsi Miklós (szerk.): *A magyar sajtó története*. II/1. 1848–1867. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.
- Virág 1808.** Virág Benedek: László 1077–1095. In: Uő.: *Magyar századok. IX–XIII*. Landerer Anna betűivel, Budán, 1808. 127–160.